

Metaverse ve Tekno Dindarlık

Metaverse, tekno dindarların hayatını nasıl etkileyecek?

Doç. Dr. Tolga Torun cevapladı.

3 Ağustos 2022

<https://www.islamvemedya.com/metaverse-ve-tekno-dindarlik/937/>

Türkiye’de olduğu gibi dünyanın farklı ülkelerinde de Metaverse yatırımları yapılıyor, projeler hazırlanıyor, politikalar belirleniyor. Konunun dinî alandaki etkisi ise henüz tam olarak gündemde yer almıyor. Bunun nedeni, Metaverse’ün kullanım pratiklerinin –şimdilik- toplumların geniş kesimlerine yayılmaması. Buna karşılık Metaverse tecrübesinin ilk adımları sayılabilecek teknolojiler, bir yönüyle Metaverse’teki dini tecrübe hakkında ipuçları verebilir.

Doç. Dr. Tolga Torun’un* hazırladığı iki akademik çalışma önemli bulgulara işaret ediyor. Doç. Dr. Torun ile tekno dindarlık ve metaverse ilişkisini konuştuk.

İslamvemedya.com: Dindarların iletişim teknolojileriyle ilişkisi, kuşkusuz bugüne ait bir tartışma değil. Ancak bugünü geçmişten farklı kılan unsur, internet tabanlı teknolojiler. Metaverse, bu teknolojilerin ‘yoğunlaştırılmış’ bir biçimi denilebilir. Yeni bir kavram olsa da esasında internet ve din ilişkisinde yeni bir boyut olduğu da düşünülebilir. “Dijitalleşen Dünyada Bireylerin Dini Değerlerinin Tekno-Dindarlık Üzerine Etkisinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanız bu bakımdan yeni bulgular içeriyor...

Tolga Torun: Teknolojik gelişmelerin insanlık yaşamında önemli değişimlere neden olduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle toplumsal hayatta, gereksinimi hissedilen bilgiye ulaşarak, bu bilgiyi gerek ekonomik gerekse sosyal alanlarda kullanmak üzere internet ve internet teknolojilerinden yararlanma yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu teknolojik gelişmenin odağında esasen “kolaylık” unsuru yatmaktadır. İslam dini de özünde kolaylıklara önem veren dindir. Bakara suresi 185. ayette “Allah sizin için kolaylık diler, güçlük değil” ve Hac suresi 78. ayette “O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi” ifadeleri İslam dininin kolaylaştırmaya ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Bizim çalışmamızın temel çıkış noktasını da teknolojik gelişmelerin ibadetleri kolaylaştırma yönü oluşturmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin dini uygulamalarla adaptasyonu: Tekno-Dindarlık

İslamvemedya.com: Çalışmada öne çıkan bulgulardan söz eder misiniz?

Tolga Torun: Araştırma kapsamında dijitalleşen dünyada yer alan bireylerin yine dijitalleşme ile birlikte yaşadıkları değişimlerden biri olan teknoloji bağıntılı dindarlık ve dini değerler arasındaki etkileşim incelenmiştir. Toplumlarda büyük değişimler yaşanmaktadır. Bu değişmelerin hızı bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve her kitleye ulaşması ile birlikte artan etkisi yapmış ve her kesim tarafından aynı düzeyde olmasa bile hissedilir olmuştur. Araştırma özellikle bireylerin dini değerlerine göre ne şekilde teknoloji bağıntılı dindarlıktan etkilendiğini içermesi açısından önemli bulgular elde etmiştir. En önemli bulgulardan biri ise teknolojik değişimlere açık olan bireylerin teknolojiye açık olanlar, teknolojiye kapalı olanlar ve ileri derecede

teknolojiye açık olanlar şekilde sınıflandırılmasıdır. Bu sınıflara dahil olan kişiler ibadetlerinde belirli ölçüde teknolojiye yararlanmaya sıcak bakmaktadır. Tekno-dindarlık tanımsal olarak teknolojik gelişmelerin dini uygulamalarla adaptasyonudur.

Kültürün bir parçası olarak din ve dindarlık, durumsallık yaklaşımı içerisinde değerlendirilebilir. Buna göre dindarlık, bireylerin içinde bulunduğu koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir. Tanımlardan yola çıkarak dindarlık, kişinin günlük yaşamı içerisinde bir dine inanma ve bağlanma derecesine karşılık gelen bir kavramdır. Değişen, gelişen teknolojik alt yapı ve bireylerin anlayışı ile birlikte dini inanış ve ibadet şekillerinde de değişimler gözlenmeye başlamış ve dini ibadetlerde teknolojik araçlardan yararlanılmaya başlanmıştır.

İslamvamedya.com: Bu adaptasyonun ne tür tezahürleri var peki? Yani hatim matik, zikir matik gibi uygulamalar mı? Daha geniş mi düşünülmeliyiz?

Tolga Torun: Zikirmatik gibi fiziki araçların yanında, pusula, dua içeren ya da namaz saatlerini düzenleyen cep telefonu uygulamaları gibi basit düzeyde teknolojik uygulamalar kullanıldığı gibi, daha ileri düzeyde endüstri 4.0 toplumlarının bir yansıması olarak sanal gözlükler, artırılmış gerçeklikler ve yapay zeka da tekno-dindarlık konsepti içerisinde kullanılabilmesine yönelik talepler bulunmaktadır. İslam dininde sosyalleşmenin önemi büyüktür. Bu açıdan iletişimi arttıracak yönde İnternet teknolojilerinin kullanımını öne çıkmaktadır. Araştırmada bireylerin dijital diye nitelendirilen fiziksel ortamların ve dijital ortamların entegre edilerek birlikte kullanılması isteği de ortaya çıkmıştır. Bu açıdan artırılmış gerçeklik teknolojileri uygun gelmektedir. Aynı zamanda çalışmada, teknolojinin dini açıdan araştırma ve eğitim amaçlı olarak kullanılması talebi de çıkmıştır. Bu açıdan mobil uygulamalar (application) için din görevlilerine kodlama, sosyal medya uzmanlığı ve dijital uzmanlık eğitimleri verilmesi ve bu doğrultuda bilgilendirmeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

İslamvamedya.com: Sosyal bilimlerde, iletişim teknolojilerinin dini hayatla ilişkisini merkeze alan ölçekler var. Bir meseleyi anlamak, anlamlandırmak için ölçekler işlevsel. Sizin çalışmanızda, geliştirdiğiniz “tekno-dindarlık ölçeği” var. Öncelikle bu ölçekten bahsedebilir misiniz?

Tolga Torun: Tekno dindarlık kavramı, teknolojik gelişimle beraber bilgisayar ortamı iletişim olanaklarını dini amaçlar doğrultusunda aktif bir biçimde kullanan dindar kişileri tanımlamaktadır. Tekno dindarlık, dini bilgi ve teknolojik bilginin bir araya gelmesiyle beraber ortaya çıkmış; fiziki bir mekâna bağlı olmaksızın akıllı telefon, tablet veya bilgisayarlardan dini eğitim şeklinde ya da dini deneyim ve bilgilerin aktarılması şeklinde devam etmektedir. İnternet ve internet teknolojisinin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan dindarlıkla, dindarlık, günümüzde farklı bir toplumsal boyut kazanmıştır. Tekno-dindar kişiler teknolojiyi dini yaşamlarına ve gündelik ritüellerine dâhil etmeye başlamışlardır. Tekno-dindarlar, dindarlığın toplumsal alanındaki teknolojik değişimi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu açıdan teknolojinin dindarlık ile bulunduğu noktanın araştırılması önem arz etmektedir. Özellikle sosyal bilimlerde saha araştırmaları önemli yer tuttuğundan ölçek geliştirme gereksinimi ortaya çıkmış ve bu amaçla 20 ifadeden oluşan “Bilgisayar Destekli Eğitim Yapmaya İlişkin Tutum Ölçeği (Aslan 2006)” adlı çalışma tekno-dindarlık olarak uyarlanmış ve güncel teknolojik gelişmeleri de içeren 4 ifade dinin temel şartları göz önünde bulundurularak tekno-dindarlık ölçeğine eklenmiştir. Ölçek saha araştırması tekniklerinden biri olan anket yöntemiyle test edilmiş ve tesadüfi olmayan örneklem içerisinde kar topu örneklem şeklinde 706 kişiye cevaplandırılmıştır.

İslamvamedya.com: Yeni araştırmacıların da merak ettiği bir soru. Sosyal bilimler alanına ne tür bir bakış açısını getirir bu ölçek? Hangi çalışmalarında kullanılabilir?

Tolga Torun: Sosyal bilimlerde insanların tutumlarını ölçmek önem arz etmektedir. Bu ölçek ile birlikte insanların dini pratiklerinde teknolojik ürünleri ve gelişmeleri kullanmaya yönelik tutumları ölçümlenebilmiştir. Bu açıdan özellikle bu ölçek sayesinde her türlü teknolojik gelişme ve dini inanış, pratik ya da düşünceye yönelik unsur arasında ilişki kurabilmesi sağlanabilecektir.

İslamvamedya.com: Çalışmanızda, artırılmış gerçeklik teknolojileriyle dini pratiklere karşı insanların bakış açısını ölçüyorsunuz. Konunun fıkhi yönü, herkesin malûmu. Ancak gözlemleriniz etrafında meselenin pratik yönlerini de konuşmak gerekiyor? Bu bağlamdaki gözlemlerinizi ve bu yorumlarınızı alabilir miyiz? İnsanlar, artırılmış gerçeklik teknolojileriyle dini ibadet etmeye nasıl yaklaşıyor?

Tolga Torun: İlk olarak artırılmış gerçekliğin ne olduğundan kısaca bahsetmek gerekmektedir. Artırılmış gerçeklik sanal gerçeklikten farklı olarak fiziksel dünya ile sanal uygulamaların birleşmesidir. İnsanlar gerçeklikten kopmadan filtreler ya da uygulamalar sayesinde, fiziksel dünyaya aslında orada olmayan eklemeler yapabilmektedir. Örneğin bir koltuk takımının bir odaya uyumlu olup olmadığını ölçümlemek adına cep telefonu uygulaması ile odanın taranarak sanki koltuk takımı oradaymış gibi görünmesidir. Artırılmış gerçeklik ile birlikte seyahat etmeye uygunluğu olmayan inananlar, gününü her anında kendileri için önem arz eden mekanları ziyaret edebilecek ve motivasyonu artabilecektir.

Dinî alanda yeni teknolojiler: Artırılmış gerçeklik yazılım ve donanımları

Çalışmada aslında önemli bir husus karşımıza çıkıyor, o da insanların teknolojiye yönelik yönelimi ile dini uygulamaları daha teknoloji odaklı benimsemesi arasında pozitif yönlü ilişkidir. İnsanların teknolojik gelişmelere açık ya da kapalı olması hatta ileri düzeyde teknolojik araçlara ilgilenim duyması, onu dini pratikler ve teknoloji entegrasyonu konusunda daha istekli hale getiriyor. Unutmamak gerekli ki birçok tepki çeken teknolojinin kullanımı günümüzde sorgusuz şekilde normalleşmiş vaziyettedir. Artırılmış gerçekliği oluşturmaya yönelik teknolojik aletlerin fiyatlarında rekabete de dayalı bir şekilde inişler başlamış ve televizyon gibi her eve girmeye başlamıştır. Bu yaygınlığın sosyo-kültürel olarak yansımaları da yakın bir zamanda göreceğiz. Kademeli olarak sosyal hayatta teknolojinin kullanımı normalleşmektedir. Ofisten çalışma hayatının yerini online çalışmaya bırakması sadece bir örnek adımdır. Aynı durum özellikle artırılmış gerçekliğe yönelik teknolojik araçların her eve girmeye başlaması ile normalleşecek ve dini uygulamalar ile teknolojinin yoğun bir şekilde entegrasyonunu bizlere gösterecektir.

Tesettürlü avatar isteği

İslamvamedya.com: Metaverse, pek çok alanı olduğu gibi, dini hayatı da etkileyecek gibi görünüyor. Sizin “Metaverse ve Din” başlıklı çalışmanızda da, iki kavramın Türkiye’de nasıl yansıtıldığını ele alıyorsunuz. Çalışmanızın sonuçları hakkında neler söylersiniz? “Metaverse ve din” deyince, ne anladınız?

Tolga Torun: Öncelikle Metaverse, dijital bir şekilde planlanan bir dünya/dünyalara verilen isim olarak düşünülmelidir. Yani Metaverse tek bir evren değil, birçok sanal evrenin ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatımıza esasen Metaverse evrenlerinin girişi, yeni değildir. Ancak teknolojinin bu denli gelişmesi ile gerçeklik hissiyatını yaşatacak kadar tasarlanması yeni sayılabilir. İnsanlar Metaverse kavramı ile Second Life yani ikinci hayat isimli oyun ile tanışmışlardır. Bu oyun içerisinde dini açıdan en çok tartışılan konu avatar yani oyun içerisinde kişileri temsil eden görüntünün tasarlanma özgürlüğü olmuştur. Birçok Müslüman ülkeden katılımcı kadınlar, türbanlı avatar tasarlayabilme opsiyonu istemişlerdir.

Diğer bir bulgu, sanal bir ortamda yapılan eylemlerin ibadet yerine geçip geçemeyeceği, ya da sanal bir dünyada yapılacak eylemlerde haram ya da helal anlayışının aranıp aranmayacağı tartışma konusudur. Benzer şekilde arttırılmış ve sanal gerçeklik ile donatılmış son teknoloji metaverse evrenleri içerisinde bireylerin dini açıdan sorumluluklarının neler olabileceği bir soru işareti olmaya başlamıştır.

Metaverse’te misyonerlik

Metaverse içerisinde misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü ve birçok kilisenin açıldığı göz önünde bulundurulduğunda, İslam açısından da eyleme geçilmesi uygun olacaktır. Nitekim Suudi Arabistan metaverse içerisine büyük bir yatırım yaparak hacı adaylarının eğitilmesi açısından kutsal mekanları bu alanlara taşımak üzere çalışmalara başlamıştır. Bu durum umut vaat edicidir. Lakin metaverse içerisinde misyonerlik faaliyetleri gibi, ya da dini inanışları dejenere edebilecek ve yanlış bilgi verecek uygulamaları bertaraf edebilecek şekilde kurumsal örgütlenmelerin gereksinimi duyulmaktadır. Bu açıdan sivil toplum örgütlerine ve devletin birimlerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

Diğer bir sonuç ise, İslam’ın yapısında olan, bireylerin birbiri ile etkileşim kurma isteğidir. Metaverse içerisinde yer alacak kişilerin ait olma duygusunu yaşamaları için deneyimsel tasarımlar sunulması gerekmektedir. Örneğin kutsal mekanlar aslına sadık kalınarak inşa edilerek, hatta kutsal mekanların İslam inanışının ilk zamanlarındaki gibi planlanarak kişilere aitlik duygusu oluşturmak üzere deneyime yönelik tasarımı yapılması insanlarda ait olma duygusunu en hat safhaya taşıyabilecektir.

Avatar ile hac tartışması

Metaverse içerisinde yalancı bir cennet tasarlanarak kişilerin merhamet duygularında, cinsel kimlik ya da ahlak gibi konulara bakış açılarında değişiklik yaratabileceği noktasında endişeler bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, doğru bilgi ulaştırmak adına din görevlilerinin de metaverse içerisinde yer alması ve bu alanları etkin kullanması gerekmektedir. Bu amaçla yeni nesil eğitim planlamasında, din ve sosyal medya/İnternet etkileşimi gibi kurslar daha uygun verilebilir. Elde edilen sonuçlardan birisi de metaverse ile yapılan hac ziyaretlerinin sanal dahi olsa kabul olup olmayacağı ya da sevabının olup olmayacağı konusudur. Metaverse içerisinde bir endişe verici husus ise Kâbe gibi kutsal mekanları ziyaret edecek avatarların görünümün provokasyona açık olup olmayacağıdır. Ayrıca Kâbe sınırları içerisinde yapılacak olan yapıların da denetlemeye tâbi tutulması gerektiği düşüncesi oluşmuştur.

Sonuç olarak tüm iletiler incelendiğinde, henüz katılımcıların ve de ilgili kurum yöneticilerinin kafasında metaverse fikrinin oturmadığı ve bu kavramı din ve de dini uygulamalar ile

örtüştüremediği görülmektedir. Bu konu ile ilgili birçok endişe ve de belirsizlik açıkça görülmektedir. Bu yüzden ivedi bir şekilde konusunda hakim sosyal medya uzmanları ile resmi görevli din adamlarının bir araya gelerek uygulamaya yönelik bir yol haritası şeklinde stratejik plan yapması gerekmektedir.

“Gelecekte bizleri teknolojinin tüm imkânlarını dini uygulamalara adapte eden bütünlük sistemler beklemektedir”

İslamvemedya.com: Son olarak, Tekno-Dindarlık ve Metaverse arasında nasıl bir ilişki ortaya çıkacak dersiniz?

Tolga Torun: Geçmişte tepki ile karşılanan birçok unsurun zaman ile benimsendiği ve hatta en karşı çıkanların da zaman içerisinde o teknoloji en çok savunulara dönüştüğü görülmüştür. Televizyonun her haneye girmesinin İslami açıdan doğru olup olmadığının tartışıldığı zamanlardan, her evde en az 2 televizyon olduğu devirlere gelmemiz çok zaman almadı. Aynı durum metaverse için de muhtemel yaşanabilecek durumdur. Teknolojinin dini uygulamalarda kullanılmasının temel sebebi pratik olmasından kaynaklanmaktadır. Metaverse de teknoloji adına zaman ve de mekan faydasını fazlası ile sağlama potansiyeline sahiptir. Gelecekte bizleri teknolojinin tüm imkanlarını dini uygulamalara adapte eden bütünlük sistemler beklemektedir. İbadette sanal dünya destekli gerçeklikler belki de günlük hayatımızın gerçekliği olacaktır. Dünyanın bir ucunda belki hiç görmemiz mümkün olmayacak bir camide ibadetlerimizi diğer inananlar ile birlikte giyilebilir teknolojiler sayesinde aynı hissiyatı yaşayarak yapabilecek ve dini açıdan daha motive konuma gelebileceğiz.

İslamvemedya.com: Teşekkür ederiz, eklemek istediğiniz başka bir husus var mı?

Tolga Torun: Dijital bir devrimin yaşandığı bir çağa tanıklık ediyoruz. Almanya bu çağa Endüstri 4.0 ismini vermekte ve Japonya’da toplum 5.0 kavramları ortaya çıkmaktadır. Dijital devrim neticesinde iş tanımları değişmeye başlamış ve neticesinde yeni iş kolları da ortaya çıkmıştır. Bu değişimler toplumu büyük ölçüde etkilemiş ve etkilemeye de devam edecektir. Özellikle teknolojik değişikliklerin içerisinde doğan, sorgulayan ve araştıran bir genç bir nesil bulunmaktadır. Bu genç kuşağa, eski teknolojik araçlarla ulaşmanın zorluğu ortadadır. Aynı durum toplumun en büyük dinamiği olan din açısından da yaşanmaktadır. Gerek sosyal medya platformlarından gerekse kitlesel iletişim mecralarından bu doğrultuda yani teknolojinin dini açıdan kullanımına yönelik birçok soru gelmektedir. Bu sorulara maalesef doyurucu bir cevap gelmediğinde yerini suiistimallere bırakabilmektedir. Bu noktada gerek akademisyenler gerekse ilgili kuruluşlara büyük görevler düşmektedir. Teknolojinin dini ibadetler açısından kolaylaştırıcı unsurlarını kabul etmek, araştırmak ve hatta uygulama alanlarında yer almak günümüzün gerekliliğidir. Bu tür çalışmaların artması ve eğitimlerin sıklaştırılması önemli bir konu olarak sorumluların karşısına çıkmaktadır.

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilimi Öğretim Üyesi